

The Weakness of Quantitative Research in Political Science Research in Iran

Mahsa Adibi*
Mohammadali Taghavi**
Saber Mostafavi***

Received: 2019/12/07
Accepted: 2020/01/22

Analysis of political science research in Iran, shows that most researcher use descriptive approach in their articles, then contextual analysis with quantitative-statistical methods. There are different reasons for this, including: Lack of necessary information and data; difficulty of applying these methods; in political issues; weakness of these methods in the curriculum; and et.al. All of these, have led us to conclude that: political research should be analyzed in term of their research method.

The author hypothesis is that: despite the increase in “field studies” and welcoming this kind of research by academic journals; we don’t see enough motivations in “field studies” in political science.

In this paper, the author, by analyzing selected journals, test this hypothesis and finally, offers suggestions for improving the status of political studies in Iran.

Keywords: Descriptive approach, Empirical Studies, Field Research, I.R. Iran, Political Science, Quantitative Research, Qualitative Research, Research.

* Ph.D of Political Thought from Science and Research Branch-Islamic Azad University, Tehran, I.R. Iran (Corresponding author). msh_adibi@yahoo.com

** Associate Professor of Political Science at Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, I.R.Iran. smataghavi@um.ac.ir

*** M.S. in Political Science at Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, I.R.Iran. Iran.saber_mostafavi@yahoo.com

ضعف تحقیقات کمی در پژوهش‌های علوم سیاسی ایران

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۰۲

مقاله برای بازنگری به مدت ۲۷ روز نزد نویسندگان بوده است.

مهسا ادیبی*

سیدمحمدعلی تقوی**

صابر مصطفوی***

چکیده

در حوزه پژوهش علوم سیاسی ایران کمبود مطالعات میدانی و کمی به وضوح مشاهده می‌شود. این مسئله سبب کاستی دقت در برخی از پژوهش‌ها شده است. نگارندگان در این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش هستند که جایگاه پژوهش‌های کمی در علوم سیاسی ایران چگونه است؟ فرضیه پژوهش آن است که علی‌رغم افزایش مطالعات میدانی در علم سیاست طی سال‌های اخیر و استقبال نشریات علمی و پژوهشی از چاپ این‌گونه پژوهش‌ها، هنوز تحرک کافی در زمینه تحقیقات میدانی در علوم سیاسی ایجاد نشده است. آن دسته از پژوهش‌های علوم سیاسی نیز که به روش کمی انجام شده‌اند اکثراً در قالب طرح‌های پژوهشی و با حمایت دستگاه‌های اجرایی و ارگان‌های دولتی صورت گرفته و پس از اتمام نتایج آن، به دلیل محرمانه بودن در اختیار سایر جویندگان علم قرار نمی‌گیرد. برای آزمون فرضیه، محققان به بررسی مقاله‌های منتشر شده در رشته علوم سیاسی و ارزیابی آنها از حیث نوع روش تحقیق ادعا شده و به کار گرفته شده؛ همت گمارده‌اند.

واژگان کلیدی: پژوهش، تحقیقات کمی، تحقیقات کیفی، تحقیقات میدانی، روش تجربی، رویکرد توصیفی، علوم سیاسی.

* دانش‌آموخته دوره دکتری اندیشه سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم تحقیقات، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

msh_adibi@yahoo.com

** دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، جمهوری اسلامی ایران.

smataghavi@um.ac.ir

*** دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، جمهوری اسلامی ایران.

saber_mostafavi@yahoo.com

مقدمه

بیان مسئله: امروزه علم سیاست نقش مؤثری در شناسایی خط‌مشی‌ها، اتخاذ تصمیم‌ها و حرکت برای نیل به آینده مطلوب در کشورهای در مسیر توسعه بازی می‌کند؛ چرا که در جامعه فراصنعتی در تمایز با جامعه صنعتی، دانش منبع اصلی قدرت است، نه ماشین‌های صنعتی (کیویستو، ۱۳۷۸، ص. ۶۷). برخی از پژوهشگران بر این نظرند که امروزه دانش و تحقیقات به اصلی‌ترین پایه اقتصاد مدرن تبدیل شده (وبستر، ۱۳۸۲، صص. ۲۰-۲۱) و این در حالی است که اقتصاد و حیات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی امروز به شکل بی‌سابقه‌ای به تحقیقات بنیادی و کاربردی وابسته شده است (تافلر و آلوین، ۱۳۷۶، صص. ۴۲-۵۰).

اهمیت: این پژوهش از آن حیث که به آسیب‌شناسی روش پژوهش‌های سیاسی در ایران کمک می‌کند و زمینه اهتمام برای ارتقاء آن را فراهم می‌سازد، دارای اهمیت کاربردی است. **ضرورت:** از آنجا که رشد و گسترش دانش در برخی حوزه‌ها ارتباط مستقیمی با انجام تحقیقات میدانی دارد، توجه به این‌گونه تحقیقات و پژوهش‌ها در علوم سیاسی ضرورت تمام دارد. علی‌رغم نیاز به پژوهش‌های کمی، در حال حاضر رویکرد توصیفی - تحلیلی با تکنیک‌های اسنادی حاکم است. این امر موجب بروز نوعی ضعف روشی شده که انجام تحقیقاتی از این دست را ضروری می‌سازد.

اهداف: هدف اصلی این پژوهش تقویت جایگاه و برجسته‌سازی اهمیت کاربرد روش‌های تحقیق کمی در علوم سیاسی ایران است. در همین ارتباط نگارندگان در پی آن هستند تا ضمن بررسی میزان کاربرد روش‌های کمی در این رشته، به آسیب‌شناسی آن پرداخته و راهکارهایی برای رفع آن، به عنوان اهداف فرعی، ارائه نمایند.

سؤال‌ها: وضعیت تحقیقات کمی در پژوهش‌های علوم سیاسی چگونه است؟ این پرسش به عنوان سؤال اصلی مطرح است. در همین ارتباط محققان از دلیل اینکه چرا استفاده از روش‌های تجربی در این علم در ایران با محدودیت مواجه است؟ و راهکارهای مواجهه با این مشکل کدام است؟ به عنوان سؤال‌های فرعی بحث کرده‌اند.

فرضیه: علی‌رغم افزایش مطالعات میدانی در علم سیاست طی سال‌های اخیر و استقبال نشریات علمی و پژوهشی از چاپ این‌گونه پژوهش‌ها، هنوز تحرک کافی در زمینه تحقیقات میدانی در علوم سیاسی ایجاد نشده است که دلایل عمده آن به نبود

حمایت‌های مادی و معنوی از پژوهشگران، محرمانه بودن اطلاعات به دست آمده، دشواری گردآوری اطلاعات میدانی در این رشته، عدم انطباق مطالعات با روش‌های تجربی و عدم توجه کافی به روش‌های تجربی در کتب روش تحقیق مربوط می‌شود.

۱. پیشینه تحقیق

آثار مرتبط با موضوع مقاله حاضر را می‌توان در دو دسته پژوهش‌های حوزه علوم سیاسی و تحقیقات بخش علوم انسانی دسته‌بندی نمود:

۱-۱. پژوهش‌های حوزه علوم سیاسی

آثار منتشر شده به فارسی در مورد پژوهش‌های منتشره در نشریات علوم سیاسی خود دارای دو نوع به شرح ذیل می‌باشد:

الف. آثاری که به صورت کلی به ارزیابی پژوهش‌های علوم سیاسی پرداخته‌اند.

ابوالفضل دلاوری (۱۳۸۵) تحقیقی پیرامون نشریه‌های تخصصی رشته علوم سیاسی ایران طی سال‌های ۱۳۴۹-۱۳۵۸، ۱۳۶۶-۱۳۷۵ و ۱۳۷۶-۱۳۸۵ انجام داده است. نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد از حیث روشی فقط ۳، ۶ و ۸ درصد در بازه‌های زمانی مزبور، دارای ارزش پژوهش بوده‌اند.

حسین قدرتی و خلیل‌الله سردارنیا (۱۳۹۵)، در مقاله خود، علم سیاست در کشور را دارای کمبودها و مشکلاتی همچون غیرکاربردی بودن تحقیقات، کم‌توجهی به مسائل روز جامعه، تمرکز زیاد بر روی مباحث نظری معرفی نموده و این موارد را با میزان عضویت کم دانشجویان در گروه‌های مدنی مرتبط ارزیابی نموده‌اند.

سیداسدالله اطهری و مهدی پیروزفر (۱۳۹۴)، همه پایان‌نامه‌های مرتبط با موضوع ترکیه را در چند دانشگاه مورد واکاوی قرار داده‌اند. طبق نتایج این بررسی، مشخص شد که مقدار تحلیل‌های نظری در مطالعات ترکیه‌شناسی، کمتر از تحلیل‌های غیرنظری می‌باشد و تقریباً ۴۳ درصد از مجموع پژوهش‌ها دارای بعد مقایسه‌ای بودند. همین‌طور با استناد به دستاوردهای این پژوهش مشخص شد، ۴۶ درصد از پایان‌نامه‌ها دارای راه‌حل عملیاتی بودند. از مجموع تحقیقات صورت‌پذیرفته در زمینه ترکیه، ۵۶ درصد مربوط به علم سیاست و مابقی مربوط به رشته‌های غیر علوم سیاسی بوده‌اند.

ب. آثاری که روش پژوهش به کار بسته شده در علوم سیاسی را بررسی کرده‌اند. سومین همایش انجمن علوم سیاسی ایران در سال (۱۳۸۷) به طور مشخص به موضوع «نقد روش‌ها و محتوای پژوهش‌های موجود در حوزه علوم سیاسی ایران» پرداخته و در پایان کتابی را از مجموعه مقالات مورد تأیید، منتشر نموده است. مقاله کاووس سیدامامی (۱۳۹۲)، که نزدیکترین منبع موجود به مقاله حاضر از منظر موضوعی می‌باشد، به تبیین دلایل عدم به کارگیری روش‌های تجربی در علوم سیاسی ایران پرداخته و در عین حال معتقد است حداقل‌هایی از روش‌های آماری در علوم سیاسی مورد کاربرد بوده است. تفاوت مقاله حاضر با آثار بررسی شده در گروه اول، این است که این پژوهش به طور خاص به مسئله روش در حوزه پژوهش‌های علوم سیاسی پرداخته و کوشیده تا به شیوه‌ای کمی فرضیه خود در مورد وضعیت مقالات در مجلات علمی و پژوهشی رشته علوم سیاسی را به آزمون بگذارد. در این مقاله همچنین تلاش شده تا علل کاستی‌های موجود بیان و در نهایت راهکارهای چگونگی بازنگری در روش‌های تحقیق مورد استفاده در علوم سیاسی مورد مطالعه قرار گیرد. تمایز پژوهش جاری با دسته دوم پژوهش‌ها آن است که به طور خاص بر روش کمی متمرکز شده است.

۲-۱. پژوهش‌های حوزه علوم انسانی

در این بخش می‌توان به مقاله علی موحد و پگاه ایزدی (۱۳۸۸) اشاره نمود. نویسندگان به تنوع رشته‌ها و گروه‌های علمی (۱۹ گروه و ۱۵ رشته علم جغرافیا) و درصدهای مختلف مشارکت آنها در انتشار مقاله اشاره می‌کند و نتیجه می‌گیرد که تنها ۶.۶ درصد از مقالات مورد بررسی حاصل استخراج از کارهای علمی و پژوهشی بوده است. نصرت ریاحی‌نیا و شکوه نوایی‌نژاد (۱۳۹۰) به این نتیجه رسیده‌اند که بین میزان مشارکت مردان نسبت به زنان در این نشریه تفاوت زیادی وجود ندارد؛ این مقاله پراستنادترین مؤلفان را مشخص کرده است. سیدنصرالله سجادی و همکاران (۱۳۸۹) میزان مشارکت گروهی، توزیع استنادات، روش تحقیق و گرایش‌های موضوعی مقالات و مشارکت دانشگاه‌ها در تدوین مقالات، را بررسی آماری نموده است.

با توجه به متون ذکر شده می‌توان دریافت که بررسی وضعیت مقالات منتشر شده در رشته علوم سیاسی به منظور آگاهی از نقاط ضعف و قوت، استفاده از دانش نوین و

برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مناسب برای نیل به اهداف مورد انتظار در این رشته ضروری است.

۲. مبانی مفهومی و نظری: ماهیت علوم انسانی و کاربرد روش‌های کمی

در خصوص ماهیت علوم انسانی دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. برخی معتقدند که علوم انسانی در شمار علوم تجربی و آزمایشی نبوده و علوم استنتاجی (ذهنی) هستند. یعنی علمی هستند که امکان بهره‌گیری از روش‌های آزمایشگاهی در آن وجود ندارد. برخی دیگر علوم انسانی را انسان‌شناسی تجربی می‌دانند و نه انسان‌شناسی عام. این گروه معتقدند دانشمند از طریق تجزیه پدیده‌های تاریخی و گردآوری اطلاعات و استفاده از آمار مناسبات متقابل پدیده‌های انسانی را توصیف می‌کند و از این‌رو علوم انسانی نیز تجربی هستند (ریاضی، ۱۳۸۷، ص. ۲۳). برخی از نویسندگان با در نظر گرفتن هر دو دیدگاه، معتقدند علوم انسانی مجموعه گزاره‌های نظام‌مندی است که با بهره‌گیری از روش‌های تجربی و مبانی غیرتجربی به تبیین و تفسیر رفتارهای فردی و اجتماعی انسان تحقق یافته می‌پردازند و با بیان توصیه‌های اخلاقی و حقوقی، انسان تحقق یافته را به سمت انسان مطلوب راهنمایی می‌کنند. بر این اساس انحصار روش در علوم انسانی به روش تجربی ناقص بوده و باید با روش ترکیبی به تحقق علوم انسانی پرداخت (خسروپناه، ۱۳۸۹، صص. ۱۸۳-۱۸۴). برای مثال در روش استقرا، پژوهشگران به بررسی عینی پدیده‌های بیرونی پرداخته و با کنترل متغیرها به دنبال یافتن حقایق با سمت‌گیری اثباتی یا تأییدی هستند. در تحقیقات استقرایی، برای گردآوری داده‌ها از آزمایش، مشاهده سازمان‌یافته و میدانی (با ابزار پرسش‌نامه یا مصاحبه) استفاده و برای تحلیل داده‌ها از انواع روش‌های آماری (توصیفی و استنباطی) بهره‌برداری می‌شود (ساعی ارسعی، ۱۳۸۴، ص. ۲۷).

در علوم انسانی، انسان هم عامل انجام تحقیقات (سوژه) و هم موضوع این دانش (ابژه) است و همین امر استفاده از شیوه‌های تجربی را که عامل اراده انسانی و نیز معنا یا ارزش را در نظر نمی‌گیرند مشکل می‌سازد. با این حال، از منظر بسیاری از نویسندگان، ما در عالم پژوهش‌های انسانی و به ویژه در علم سیاست به انواع مطالعات تجربی و بهره‌جویی از روش‌های کمی نیازمند هستیم. به عنوان مثال برای درک میزان

محبوبیت رهبران سیاسی یا نظرسنجی درباره نتایج انتخابات باید از این روش‌ها بهره برد. یکی از مشکلات عمده پژوهش‌های سیاسی در ایران بهره‌برداری از داده‌های تاریخی انباشته شده و استفاده بسیار ناچیز از بانک‌های اطلاعاتی به دست آمده از طریق روش‌های میدانی است. کمبود این گونه مراجع اطلاعاتی یکی از ضرورت‌های توجه به روش‌های کمی در علم سیاست است. البته تأکید بر استفاده از روش‌های آماری و میدانی به معنای نادیده گرفتن سودمندی روش‌های کیفی و غیرعلمی بودن آنها نیست؛ چرا که بسته به موضوعات متعدد، استفاده از روش‌های کیفی گریزناپذیر است نکته شایان ذکر آن است که استناد به شواهد تجربی ضرورتاً به معنی پذیرش معرفت‌شناسی تجربی و اصول فلسفی تجربه‌گرایی نیست. در همین راستا گفتنی است که مکتب فرارفتارگرایی در پاسخ به اعتراضات وارده به تقلیل‌گرایی تجربی و آماری مکتب رفتارگرایی، بر ترکیب روش‌های کمی و کیفی و گریزناپذیری روش‌های کیفی در علوم انسانی انگشت گذاشته است (سیدامامی، ۱۳۹۲، ص. ۶۸).

پژوهش کیفی نظیر پژوهش کمی یک روش منظم بررسی است. در این نوع تحقیقات اطلاعات به صورت شرح و توصیف پدیده‌ها ارائه می‌شود و البته امکان دارد در مواردی نظیر پژوهش کمی از اعداد و ارقام نیز استفاده شود. روش‌های جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش‌های کیفی مصاحبه یا استخراج اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای می‌باشد، اما داده‌های روش‌های کمی از طریق مشاهده میدانی یا نمونه‌گیری آماری به دست می‌آیند و محقق معمولاً منفک از نمونه‌ها بوده و به کنترل و اندازه‌گیری متغیرها می‌پردازد. با وجود اهمیت فراوان مباحث شناخت‌شناسانه نوین و اهمیت نقدهایی که به روش‌های تجربی وارد می‌شود، نمی‌توان ضرورت استفاده از روش تجربی و میدانی را نادیده گرفت (سلیمی، ۱۳۹۲، ص. ۸۲). بر مبنای این توضیحات می‌توان این نتیجه‌گیری را مطرح نمود که علم سیاست در ترسیم خط‌مشی‌ها، اتخاذ تصمیمات و حرکت در مسیر توسعه نیازمند بهره‌گیری نظام‌مند از روش‌های کمی و تجربی است.

۳. روش‌شناسی

این تحقیق با استفاده از روش تحقیق ترکیبی در دو بخش کمی و کیفی تدوین شده که در قسمت نخست نسبت مقاله‌های کمی و کیفی در نشریه‌های علمی و پژوهشی علوم

سیاسی مورد بررسی قرار گرفته و در قسمت دوم علل کاستی‌های موجود در بهره‌گیری از روش‌های کمی در علوم سیاسی، بیان شده است. به منظور بررسی وضعیت پژوهش‌های کمی در حوزه علوم سیاسی ایران، ابتدا نشریه‌های دارای اعتبار وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و دارای درجه علمی و پژوهشی در رشته علوم سیاسی طبق فهرست منتشر شده از سوی این وزارتخانه در تاریخ اردیبهشت ۱۳۹۸ انتخاب شدند. انتخاب نشریه‌های تخصصی علوم سیاسی به این دلیل بوده که می‌توان نشریه‌های تخصصی هر رشته علمی را شاخص مهمی برای ارزیابی وضعیت دانش علمی و دستاوردهای پژوهشی آن رشته دانست. این نشریه‌ها سپس در هفت دسته طبقه‌بندی شدند؛ بدین منظور که تمامی گرایش‌های زیرمجموعه علوم سیاسی به تفکیک مورد بررسی قرار گیرند. آنگاه از هر یک از هفت دسته، دو مجله به صورت تصادفی انتخاب شدند. تنها در یک دسته به دلیل کمبود تعداد نشریه‌های علمی پژوهشی، یک نشریه انتخاب شد. این دسته‌بندی و نشریه‌های انتخاب شده به شرح جدول ذیل می‌باشد:

جدول شماره (۱): مشخصات نشریه‌های انتخابی و حوزه‌های مورد بررسی

ردیف	حوزه	نشریه
۱	جامعه‌شناسی سیاسی	جامعه‌شناسی سیاسی ایران
		جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام
۲	سیاست‌گذاری و مطالعات راهبردی	پژوهش‌های راهبردی سیاست
		راهبرد
۳	مطالعات نظری و کلی	پژوهش سیاست نظری
		جستارهای سیاسی معاصر
۴	مطالعات انقلاب اسلامی	پژوهش‌نامه انقلاب اسلامی
		پژوهش‌نامه انقلاب اسلامی
۵	مطالعات منطقه‌ای ^۱	مطالعات مرکزی و اوراسیا
۶	مطالعات امنیتی، دفاعی و استراتژیک	امنیت ملی
		آفاق ملی
۷	روابط بین‌الملل و سیاست خارجی	روابط خارجی
		سیاست جهانی

پس از این مرحله، شمارگان دو سال اخیر نشریه‌های گزیده (۸ شماره برای فصلنامه‌ها و ۴ شماره برای دوفصلنامه‌ها و بر اساس شماره‌های منتشر شده در این بازه زمانی) مورد بررسی قرار گرفتند تا نسبت پژوهش‌های کمی به کیفی در این مجلات سنجیده شود. از آنجا که به دلیل مقررات وزارت علوم و نیز آیین‌نامه‌های داخلی دانشگاه‌ها، طی سال‌های اخیر فرایند پذیرش مقاله در نشریه‌های علمی پژوهشی با وسواس بیشتری انجام می‌شود، پژوهشگران ملزم به بهره‌گیری از روش‌های تحقیق متفاوت از جمله روش‌های کمی و آماری شده‌اند؛ از این‌رو، بازه زمانی مورد بررسی دو سال گذشته (۹۶-۹۷)^۲ در نظر گرفته شد. بر این مبنا مجموعاً ۱۳ نشریه شامل ۹ فصلنامه، ۴ دوفصلنامه با ۵۷۴ عنوان مقاله مورد بررسی قرار گرفت که به صورت تفصیلی در قالب جدول ذیل می‌باشد:

جدول شماره (۲): مشخصات شمارگان نشریه‌های مورد بررسی رشته علوم سیاسی

تعداد مقاله‌های کیفی	تعداد مقاله‌های کمی	تعداد کل مقاله	سال مورد بررسی	نشریه
جامعه‌شناسی سیاسی				
۱۵	۰	۱۵	تمامی شماره‌های سال ۹۷	جامعه‌شناسی سیاسی ایران
۲۳	۴	۲۷	تمامی شماره‌های سال ۹۶ و ۹۷	جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام
سیاست‌گذاری و مطالعات راهبردی				
۷۲	۲	۷۴	تمامی شماره‌های سال ۹۶ و ۹۷	پژوهش‌های راهبردی سیاست
۱۰	۱	۱۱	در سایت تنها مقالات ذکر شده به عنوان آخرین مقالات چاپ شده نمایش داده می‌شود	راهبرد
مطالعات نظری و کلی				
۳۱	۲	۳۳	تمامی شماره‌های سال‌های ۹۶ و ۹۷	پژوهش سیاست نظری
۲۷	۴	۳۱	تمامی شماره‌های سال‌های ۹۷ و بهار ۹۸	جستارهای سیاسی معاصر

نشریه	سال مورد بررسی	تعداد کل مقاله	تعداد مقاله‌های کمی	تعداد مقاله‌های کیفی
مطالعات انقلاب اسلامی				
پژوهش‌نامه انقلاب اسلامی	تمامی شماره‌های سال‌های ۹۶ و ۹۷	۶۹	۹	۶۰
پژوهش‌های انقلاب اسلامی	تمامی شماره‌های سال‌های ۹۶، ۹۷ و بهار ۹۸	۶۵	۶	۵۹
مطالعات منطقه‌ای				
مطالعات مرکزی و اوراسیا	تمامی شماره‌های سال‌های ۹۶ و ۹۷	۵۵	۵۵	۰
مطالعات امنیتی، دفاعی و استراتژیک				
امنیت ملی	تمامی شماره‌های سال‌های ۹۶، ۹۷ و بهار ۹۸	۴۵	۱۰	۳۵
آفاق ملی	تمامی شماره‌های سال‌های ۹۶ و ۹۷	۳۸	۲	۳۶
روابط بین‌الملل و سیاست خارجی				
روابط خارجی	تمامی شماره‌های سال‌های ۹۵ و ۹۶	۳۸	۰	۳۸
سیاست جهانی	تمامی شماره‌های سال ۹۷	۷۲	۱	۷۱

نتایج به دست آمده نشان داد که نسبت مقاله‌های کمی به کیفی در هر بخش رشته علوم سیاسی به شرح زیر است:

جدول شماره (۳): نسبت کمی به کیفی در کل نشریه‌های علوم سیاسی (۹۶-۹۷)

نشریه	کمی	کیفی	درصد مقاله‌های کمی	درصد مقاله‌های کیفی
جامعه‌شناسی سیاسی	۴	۳۸	۹.۵	۹۰.۵
سیاست‌گذاری و مطالعات راهبردی	۳	۸۲	۳.۵	۹۶.۵
مطالعات نظری و کلی	۶	۵۸	۹.۳	۹۰.۷
مطالعات انقلاب اسلامی	۱۵	۱۱۹	۱۱.۱	۸۸.۹
مطالعات منطقه‌ای	۰	۵۵	۰	۱۰۰
مطالعات امنیتی، دفاعی و استراتژیک	۱۲	۷۱	۱۴.۴	۸۵.۶
روابط بین‌الملل و سیاست خارجی	۱	۱۰۹	۰.۹	۹۹.۱
کل	۴۱	۵۳۳	۷.۱	۹۲.۹

منبع: یافته‌های تحقیق حاضر)

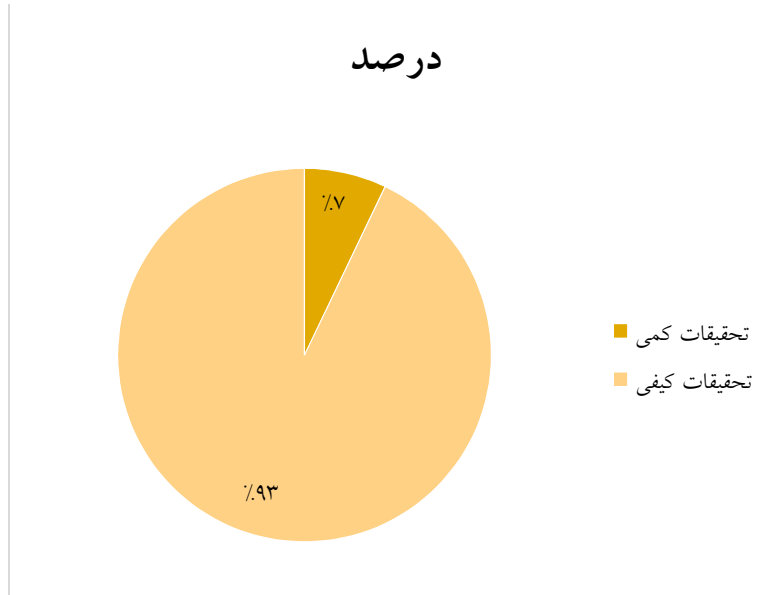
۴. تحلیل یافته‌ها

بر مبنای روش مورد استفاده، داده‌های به دست آمده را می‌توان در سه سطح توصیفی، تحلیلی و استنباطی طبقه‌بندی نمود که به شرح ذیل می‌باشد:

۴-۱. یافته‌های توصیفی

از مجموع ۵۷۴ مقاله مورد بررسی ۴۱ عنوان مقاله با استفاده از روش‌های تحقیق کمی انجام شده است. یعنی حدود ۹۲.۹ درصد پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه علوم سیاسی طی دو سال گذشته کیفی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای نوشته شده و تنها ۷.۱ درصد آن کمی بوده است.

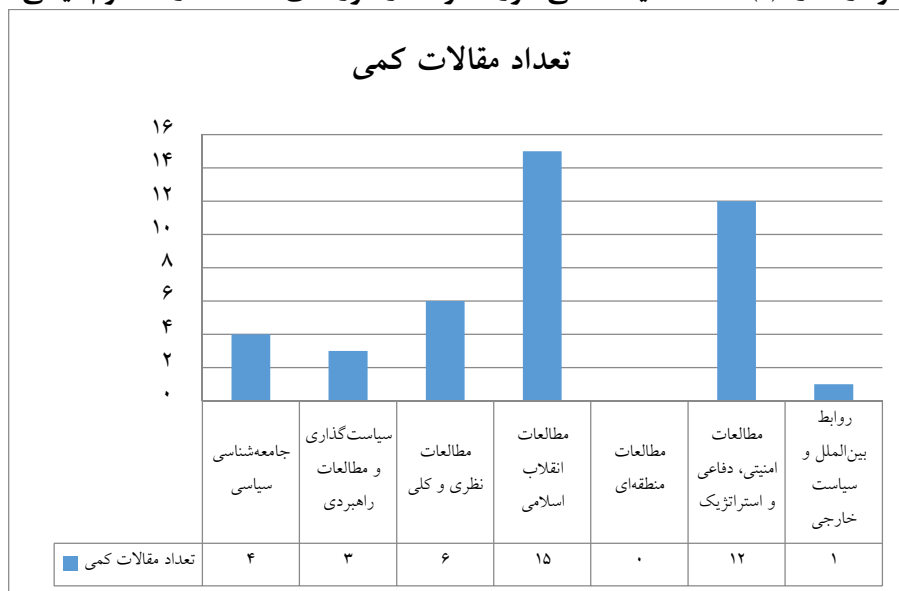
نمودار شماره (۱): درصد تحقیقات کمی به کیفی در نشریه‌های رشته علوم سیاسی

منبع: (یافته‌های تحقیق حاضر)

یافته‌های موجود نشان می‌دهد پژوهش‌های رشته علوم سیاسی علی‌رغم تغییرات صورت گرفته به ویژه طی سال‌های اخیر، همچنان کیفی باقی مانده و فعالیت‌های پژوهشی کمی، چندان جایگاهی در این رشته ندارند. سهم پژوهش‌های کمی در تمام هفت شاخه علوم سیاسی پایین است. این مسئله در زیرمجموعه مطالعات منطقه‌ای، سیاست خارجی و روابط بین‌الملل بسیار ناچیز و نگران‌کننده است. در ذیل میزان پژوهش‌های کمی در هر کدام از حوزه‌های رشته علوم سیاسی در قالب نمودار مشاهده می‌شود:

نمودار شماره (۲): تعداد تحقیقات کمی صورت گرفته در حوزه‌های هفت‌گانه رشته علوم سیاسی

منبع: (یافته‌های تحقیق حاضر)

۴-۲. یافته‌های تحلیلی

بیشترین موارد پژوهش‌های کمی با ۱۵، ۱۲ و ۶ مورد به ترتیب در نشریه‌های بخش انقلاب اسلامی، قسمت مطالعات امنیتی، دفاعی و استراتژیک و سپس حوزه نظری به چاپ رسیده است. در حوزه مطالعات امنیتی، دفاعی و استراتژیک بیشترین حجم مقاله‌های کمی منتشر شده مربوط به طرح‌های پژوهشی - تحقیقاتی بوده که توسط پژوهشگران و اساتید برای نهادهای مرتبط انجام شده است. در دو حوزه دیگر نیز بررسی موضوعی مقاله‌ها نشان می‌دهد که این مقاله‌ها مستخرج از پایان‌نامه‌هایی است که مورد حمایت دستگاه‌های اجرایی و نهادهای دولتی هستند. به نظر می‌رسد که در این موارد به دلیل پشتیبانی مادی و معنوی که از پژوهشگران به عمل می‌آید و اطلاعاتی که در اختیار آنان قرار می‌گیرد این محققان علاقمندی بیشتری نسبت به تحقیقات میدانی از خود نشان داده‌اند. عمده مقاله‌های کمی مستخرج از طرح‌های پژوهشی و یا تحقیقات و پایان‌نامه‌های مورد حمایت ارگان‌های نظامی و انتظامی بوده است. به ویژه مقاله‌های چاپ شده در دو مجله امنیت ملی و آفاق ملی به طور مشخص دارای این

مشخصه می‌باشند.

با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان اصلی‌ترین دلایل عدم وجود تحقیقات کمی در علم سیاست ایران را به شرح ذیل بیان نمود:

الف. نبود حمایت‌های مادی و معنوی کافی نهادهای علمی و دانشگاهی از پژوهشگران
با بررسی صورت گرفته پیرامون ۴۱ عنوان تحقیق کمی مشخص شد که از این تعداد ۱۲ مورد با حمایت ارگان‌های امنیتی انجام شده است؛ بنابراین مشخص می‌شود از آنجایی که انجام تحقیقات میدانی مستلزم صرف هزینه‌های بسیار است لذا این امر لزوم حمایت نهادهای علمی - پژوهشی و دستگاه‌های اجرایی برای تأمین مالی پروژه‌های تحقیقاتی را ضروری کرده است. با توجه به فقدان نگرش سرمایه‌ای به پژوهش و پایین بودن میزان بودجه اختصاصی، این مهم با مشکلاتی مواجه می‌باشد. این امر باعث کم شدن علاقمندی دانشجویان و پژوهشگران رشته‌های علوم سیاسی به انجام تحقیقات میدانی که نیازمند صرف هزینه‌های فراوان می‌باشد، شده است و بیشتر دانشجویان به انجام پروژه‌های کتابخانه‌ای اکتفا نموده‌اند. همچنین عدم توجه کافی و فقدان نگاه بلندمدت به تحقیقات بنیادی در بین پژوهشگران و تغییر اولویت‌های پژوهشی بعد از هر تغییر و تحول سیاسی، از جمله مشکلات موجود در این بخش است که مانع از ارائه حمایت‌های کافی از پژوهشگران علاقمند به پروژه‌های کمی شده است.

ب. محرمانه بودن اطلاعات در برخی از شاخه‌های تحقیقاتی رشته علوم سیاسی
از آنجایی که موضوع بسیاری از تحقیقات کمی سیاسی مرتبط با نهادهای اجرایی سیاسی و امنیتی می‌باشد کسب اطلاعات لازم از این مبادی برای پژوهشگران با دشواری روبرو است؛ همین امر مانع از علاقمندی پژوهشگران این حوزه به انجام چنان تحقیقات کمی می‌شود. طبق الزامات موجود در قانون، سالانه مقداری از بودجه دستگاه‌های دولتی صرف تدوین طرح‌های پژوهشی با استفاده از روش‌های میدانی می‌شود اما با بررسی صورت گرفته در عنوان مقاله‌های کمی، مشخص شد تعداد مقالات منتشر شده مستخرج از این طرح‌های پژوهشی نسبت به آنچه در عمل انجام شده بسیار ناچیز می‌باشد؛ که علت آن محرمانه بودن نتایج تحقیقات مذکور می‌باشد. فقدان بانک جامع اطلاعات در بسیاری از حوزه‌های پژوهش علم سیاست، عدم انتشار عمومی نتایج تحقیقات دانشگاهی

و طرح‌های پژوهشی، تغییر مدام سیاست‌ها در رابطه با چگونگی دسترسی به برخی از اطلاعات، ضعف مدیریت یکپارچه و حاکمیت سلیق شخصی در انتشار نتایج طرح‌های پژوهشی از جمله مهمترین آسیب‌های این حوزه است.

پ. دشواری گردآوری اطلاعات میدانی از جامعه هدف موردنظر در پژوهش‌های سیاسی
یکی از عمده‌ترین دلایل عدم علاقمندی پژوهشگران و دانشجویان رشته علوم سیاسی به انجام پژوهش‌های کمی، آماری و تجربی دشواری دسترسی به اطلاعات این‌گونه تحقیقات است. موضوعات علوم سیاسی عمدتاً چنان کلان هستند و یا در شرایط غیرعادی رخ می‌دهند که دستیابی میدانی به اطلاعات مربوط به آنها بسیار سخت است.

ت. دشواری انطباق روش‌های پژوهش تجربی با علم سیاست

تحقیقات علم سیاست با موضوعاتی از جمله عوامل انسانی و پدیده‌های اجتماعی و سیاسی در ارتباط است. عامل اراده سبب ناکارآمدی استفاده از روش‌های کمی و آماری در این پژوهش‌ها می‌شود. در سال‌های اخیر روش‌های کمی به سمت ارگانیک شدن ساختاری و هوشمندسازی محاسباتی پیشرفته که با اتکا بر الگوهایی مانند نظریه بازی‌ها، امکان، آشوب، سیستم دینامیک و تحلیل چندعاملی - که همگی بر نوعی بستر ریاضیاتی مبتنی‌اند - صورت می‌گیرد. این امر استفاده از روش‌های یادشده را در تحقیقات سیاسی با دشواری روبرو کرده است. امکان استفاده از این روش‌ها در پژوهش‌های حوزه روابط بین‌الملل، سیاست خارجی و مطالعات منطقه‌ای به دلیل ماهیت آنها، وجود دارد. اما در عمل شاهد این هستیم که بر اساس آمار به دست آمده، در حوزه روابط بین‌الملل تنها یک مورد و در مطالعات منطقه‌ای هیچ تحقیق کمی انجام نشده است.

ث. ضعیف برنامه و سرفصل‌های درسی

با بررسی صورت گرفته در عنوان کتاب‌های روش تحقیق موجود در بازار کتاب مرتبط با رشته علوم سیاسی که هم‌اکنون در دانشگاه‌های کشور به عنوان منبع به دانشجویان معرفی می‌شود، مشخص می‌شود؛ اکثر کتاب‌های مربوط به روش پژوهش علم سیاست مربوط به سالیان گذشته می‌باشد و همان کتاب‌ها مرتباً تجدید چاپ و در دوران کارشناسی و کارشناسی ارشد برای درس روش‌شناسی و روش تحقیق معرفی و تدریس می‌شوند. اما

روش‌های پژوهش با توجه به نیازهای جامعه و درخواست‌های جدید باید همواره به روزرسانی شود. لذا بایستی در نگارش کتب جدید روش تحقیق علوم انسانی (از طریق معرفی روش‌های کمی کاربردی) متناسب با شرایط کنونی و معرفی آنها در سطح مراکز آموزش عالی به دانشجویان، اقدامات لازم صورت گیرد.

۳-۴. یافته‌های استنباطی

عمده مطالب این بخش مبتنی بر استنباط نگارندگان از تحلیل آمارهای به دست آمده از نتیجه پژوهش حاضر می‌باشد، اما برای تأیید بیشتر یافته‌ها و تأکید بر اعتبار راه‌حل‌های پیشنهادی جهت توسعه و تقویت کاربرد روش‌های کلی و تحلیل آماری در حوزه پژوهش‌های سیاسی؛ از سایر منابع نیز شاهد مثال آورده شده است. مهمترین راه‌حل‌های پیشنهادی عبارتند از:

الف. تأکید بر پژوهش‌های کاربردی

بحث کاربرد در علم سیاست توجه بسیاری از دانشمندان این رشته را در دو دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ جلب نموده است، به طوری که عده‌ای اعتقاد دارند علم سیاست منحصراً باید به دنبال نظریه‌پردازی برود و عده‌ای دیگر قائل به عملیاتی‌سازی و کاربردی‌سازی این رشته‌اند. مکتب فرارفتارگرایی بر ترکیب هر دو رویکرد تأکید داشت (سریع‌القلم، ۱۳۸۰، ص. ۲۶). اگرچه اهمیت هر دو نوع پژوهش آشکار است، اما به نظر می‌رسد جامعه علمی ما نیازمند آن است که پژوهش‌های کاربردی بیش از پژوهش‌های نظری و بنیادین مورد تأکید قرار گیرد. هدف از تأکید بر کاربردی شدن پژوهش‌های سیاسی به معنی نادیده گرفتن پژوهش‌های بنیادین و نظری نیست؛ بلکه مراد این است که طرح تحقیق، نوع پرسش‌ها، مفاهیم به کار رفته و فرضیه‌سازی پژوهشگر به گونه‌ای طراحی شود که در نهایت گره‌ای را بگشاید. لذا نباید از نگاه فنی و کاربردی در جهان اجتماعی و سیاسی پیچیده شونده امروز غافل شد. هم‌اکنون، نگرش کاربردی به فرهنگ جهانی تبدیل شده است (سریع‌القلم، ۱۳۸۰، ص. ۲۷).

ب. تأکید بر پژوهش‌های میان رشته‌ای

موضوعات علم سیاست عمیقاً ارزش‌بار و مناقشه‌برانگیز است (های، ۱۳۸۵، ص. ۱۱۱)؛ چرا که در علم سیاست، مفاهیم دستخوش مباحثات و مجادلات فکری و

ایدئولوژیک قرار می‌گیرند (هیوود، ۱۳۸۳، ص. ۲۱). اگر آثار برخی از بزرگ‌ترین نویسندگان علوم سیاسی بررسی شود، به سرعت روشن می‌شود که حتی در بین این نویسندگان نیز در باب مفاهیم و روش‌هایی که امروز به کار گرفته می‌شود، یا در خصوص نظریه‌هایی که بتوان فرض کرد قطعاً تثبیت شده‌اند، توافق و اجماع وجود ندارد (تانسی، ۱۳۸۱، ص. ۵۱). عده‌ای از پژوهشگران معتقدند اساساً علم سیاست به صورت مفرد وجود ندارد و همه علوم اجتماعی که با کارهای جامعه‌سازمان‌یافته بشری سروکار دارند، با نام علوم سیاسی خوانده می‌شوند (عالم، ۱۳۷۳، ص. ۲۶). مرزهای مشترک و مبهم علوم سیاسی با دیگر شاخه‌های علوم اجتماعی، خود موجب پدید آمدن حوزه‌های بین رشته‌ای فراوانی در علم سیاست شده است. علم سیاست به تحلیل، ارزیابی و بررسی جنبه‌های سیاسی پدیده‌های اجتماعی می‌پردازد. در جوامع انسانی، خواه در سطح کشور، منطقه و جهان، همه روزه اتفاق‌ها و رویدادهای گوناگونی صورت می‌گیرد که شماری از آنها هر چند با هم بیگانه و غریب ظاهر می‌شوند، اما به هم پیوسته و نزدیک هستند. علم سیاست، روابط این پدیده‌ها را از منظر سیاسی تحلیل می‌کند. این تحلیل و بررسی به ما کمک می‌کند تا جهانی را که در آن زندگی می‌کنیم بهتر بشناسیم و از میان شقوق گوناگون پیش روی خویش، بهترین را انتخاب کنیم و در نهایت بر تغییرات کوچک و بزرگ که در زندگی ما رخ می‌دهد، تأثیرات بیشتر داشته باشیم (عیوضی، ۱۳۹۳، ص. ۳۴). تأکید بر علوم سیاسی به عنوان علمی با ماهیت میان رشته‌ای، ظرفیت فوق‌العاده‌ای را برای توسعه و قابلیت بهره‌گیری از روش‌های تحقیق کمی و میدانی برای آن فراهم می‌آورد.

ب. تأکید بر انجام تحقیقات با رویکرد آینده‌پژوهانه

از منظر آینده‌پژوهی چنانچه علم سیاست بخواهد کارآمد، خلاق و اثربخش باشد، می‌باید در میزان بهره‌گیری از روش‌های کمی و میدانی تجدیدنظر کند. البته مراد از این امر ترک روش‌های علمی جاری تحقیق و تولید علم در این حوزه نیست، بلکه مراد آن است که دانشمندان علوم سیاسی تلاش نمایند تا در تنظیم، عرضه و آزمون فرضیه‌های خود به اهداف ترسیم شده برای آینده و ارائه راه‌حل‌های عالمانه برای حل مسائل و مشکلات کشور توجه نمایند. در تحقیقات آینده‌پژوهانه این رشته باید تلاش شود تا

جایگاه پژوهش‌های میدانی، آماری و کمی افزایش یابد و از استناد صرف به منابع مکتوب امتناع شود.

نتیجه‌گیری

در دنیای متحول امروز، توسعه کشورها با خلق دارایی‌های مبتنی بر دانش توأم بوده و رشد ملی کشورها در گرو تولید و به کارگیری دانش است. صاحب‌نظران میزان پژوهش‌های دانشگاهی به‌ویژه در رشته‌های علوم انسانی را زیربنای توسعه کشورها دانسته‌اند. در علوم سیاسی به عنوان یکی از اصلی‌ترین شاخه‌های علوم انسانی، امکان استفاده از دو نوع روش‌شناسی کمی و کیفی در انجام تحقیقات علمی وجود دارد. نگارندگان در این مقاله تلاش نموده‌اند تا وضعیت پژوهش‌های علمی صورت گرفته در رشته علوم سیاسی در ایران را مورد واکاوی قرار دهند. بر مبنای شواهد به دست آمده در این مطالعه، علی‌رغم تأکیدات فراوانی که در سطح دانشگاه‌های کشور بر کاربرد روش‌های کمی و مستندسازی آماری پژوهش‌های سیاسی شده است، به کارگیری این روش‌ها در این علم محدود است. بررسی مقاله‌های چاپ شده در هفت شاخه علوم سیاسی، طی دو سال گذشته نشان می‌دهد که میزان استفاده از روش‌های کمی، آماری و مطالعات میدانی در پژوهش علوم سیاسی ایران بسیار محدود است. فقدان حمایت‌های مادی و معنوی از پژوهشگران، محرمانه بودن یا دشواری گردآوری اطلاعات در برخی حوزه‌ها، دشواری انطباق روش‌های پژوهش تجربی با علم سیاست و نهایتاً ضعف در آموزش روش‌های تجربی در شمار مهم‌ترین علل کم‌اقبالی به روش‌های کمی در پژوهش‌های سیاسی هستند. توجه بیشتر به تحقیقات کاربردی، میان‌رشته‌ای و آینده‌پژوهانه می‌تواند راهکار عطف توجه به روش‌های کمی باشد.

یادداشت‌ها

۱. در حوزه مطالعات منطقه‌ای به غیر از مورد مذکور، تنها مجله «مطالعات سازمان ملل» علمی پژوهشی است که به زبان انگلیسی منتشر می‌شود و سایر مجلات این حوزه علمی - ترویجی‌اند. مجله انگلیسی مزبور به جهت حفظ همسانی در شمار مجلات گزینش شده قرار نگرفت.
۲. از تعداد سه مورد از نشریات که شماره سال ۹۸ نیز در زمان جمع‌آوری داده‌ها در روی سایت قرار گرفته بود؛ مورد بررسی قرار گرفتند و در یک مورد به دلیل عدم چاپ شماره‌های جدید سال ۹۵ نیز بررسی شده است.

کتابنامه

- اطهری، سیداسدالله و پیروزفر، مهدی (۱۳۹۴). «وضعیت مطالعات ترکیه‌شناسی در دانشگاه‌های ایران؛ مطالعه موردی: دانشگاه‌های امام صادق (علیه‌السلام)، تهران، علامه طباطبایی و شهید بهشتی»، دو فصلنامه علمی دانش سیاسی. ۲(۲۲)، ۵۲-۵۰.
- تافلر، هایدی و آلوین، تافلر (۱۳۷۶). به سوی تمدن جدید (محمدرضا جعفری، مترجم). تهران: سپهر.
- تانسی، استیون (۱۳۸۱). مقدمات سیاست (هرمز همایون پور، مترجم). تهران: نشر نی.
- خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۸۹). «آسیب‌شناسی معرفت‌شناختی علوم انسانی؛ نسبت‌گرایی آسیب بنیادین علوم انسانی»، نشریه کتاب نقد. ۱۲(۵۶-۵۵)، ۲۲۰-۱۷۹.
- دلآوری، ابوالفضل (۱۳۸۵). «ویژگی‌ها و گرایش‌های علوم سیاسی در ایران: نگاهی از دریچه نشریات تخصصی این رشته»، نشریه پژوهشنامه علوم سیاسی. ۱(۲)، ۱۴۲-۱۲۱.
- ریاحی‌نیا، نصرت و نوایی‌نژاد، شکوه (۱۳۹۰). «تحلیل محتوایی و استنادی مقالات فصلنامه تحقیقات زنان، زن: حقوق و توسعه (تحقیقات زنان)»، فصلنامه تحقیقات زنان، زن: حقوق و توسعه. ۱(۵)، ۱۱۱-۹۹.
- ریاضی، عبدالمهدی (۱۳۸۷). «ضریب تأثیر پژوهش‌های علوم انسانی را بیشتر کنیم پیشنهاد مدل تأثیر کنگره ملی علوم انسانی، وضعیت امروز و چشم‌انداز فردا»، کنگره ملی علوم انسانی. تهران: ۲۲ تا ۲۴ اسفند ماه.
- ساعی ارسبی، ایرج (۱۳۸۴). «جایگاه روش‌های کمی و کیفی در پژوهش علوم اجتماعی»، فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد خلیج. ۴ (پیش شماره)، ۴۱-۲۱.
- سجادی، سیدنصرالله؛ عیدی، حسین؛ مهربانی، جوادی و عباسی، همایون (۱۳۸۹). «تحلیل توصیفی نشریه علمی پژوهشی حرکت شماره ۱-۳۴». پژوهش حرکت. ۵ (پیش شماره)، ۱۵۳-۱۴۱.

- سریع‌القلم، محمود (۱۳۸۰). روش تحقیق در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل. تهران: پژوهش‌فرزان.
- سلیمی، حسین (۱۳۹۲). نقد علم‌گرایی به معنی‌گریز از روش نیست. مجموعه مقالات وضعیت پژوهش در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل ایران، تهران: نیاک.
- سیدامامی، کاووس (۱۳۹۲). جای خالی پژوهش‌های تجربی در علوم سیاسی ایران. مجموعه مقالات وضعیت پژوهش در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل ایران، تهران: نیاک.
- عالم، عبدالرحمان (۱۳۷۳). بنیادهای علم سیاست. تهران: نشر نی.
- عیوضی، محمدرحیم (۱۳۹۳). «آینده علوم سیاسی در ایران از نظر تا واقعیت». فصلنامه سیاست متعالیه. ۲ (۵)، ۲۹-۴۲.
- قدرتی، حسین و سردارنیا، خلیل‌الله (۱۳۹۵). «کاستی‌ها و انتظارات پژوهشی در علوم سیاسی ایران (بررسی کیفی و کمی)». نشریه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی. ۲۰ (۶۷)، ۲۴۷-۲۶۲.
- کیویستو، پیتر (۱۳۷۸). اندیشه‌های بنیادی در جامعه‌شناسی (منوچهر صبوری، مترجم). تهران: نی.
- موحد، علی و ایزدی، پگاه (۱۳۸۹). «ارزیابی کمی و کیفی مقاله‌های فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی طی دوره ۱۰ ساله ۷۸ تا ۸۸». فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی طبیعی. (۸۳)، ۷۱-۹۴.
- نادری، عزت‌الله و سیف‌نراقی، مریم (۱۳۷۰). روش‌های تحقیق و چگونگی ارزیابی آن در علوم انسانی. تهران: بدر.
- وبستر، فرانک (۱۳۸۲). نظریه‌های جامعه‌اطلاعاتی (مهدی داوودی، مترجم). تهران: وزارت خارجه.
- های، کالین (۱۳۸۵). درآمدی انتقادی بر تحلیل سیاسی (احمد گل‌محمدی، مترجم). تهران: نشر نی.
- هیوود، اندرو (۱۳۸۳). مقدمه نظریه سیاسی (عبدالرحمان عالم، مترجم). تهران: قومس.

